

Socialiai pažeidžiamo jaunimo problemos integracijos į darbo rinką kontekste

LAIMA OKUNEVIČIŪTĖ NEVERAUSKIENĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Rinktinės g. 48, LT-09318 Vilnius

El. paštas: Laima.Okuneviciute@dsti.lt

JULIJA MOSKVINA

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Rinktinės g. 48, LT-09318 Vilnius

El. paštas: Julija.Moskvina@dsti.lt

Nagrinėjama jaunimo, tarp jo socialiai pažeidžiamo jaunimo – iškritusių iš švietimo sistemos, nuteistųjų be laisvės atėmimo bausmės, asmenų, besigydančių priklausomybės reabilitacijos centruose – padėtis darbo rinkoje, analizuojamos jų problemos bei specifinės kliūtys siekiant integracijos į darbo rinką. Analizė pagrįsta socialiai pažeidžiamo jaunimo sociologine apklausa, kuri buvo atlikta 2006–2007 m. įgyvendinant EQUAL projektą „Lietuvos jaunimo užimtumo tobulinimas“. Atliktas empirinis tyrimas išryškino pagrindines problemas, su kuriomis susiduria norintys įsidarbinti jauni (14–29 m.) asmenys, bei leido identifikuoti poreikius, siekiant integracijos į darbo rinką.

Raktažodžiai: socialiai pažeidžiamas jaunimas, integracija į darbo rinką

ĮVADAS

Jaunimo užimtumo bei ekonominio aktyvumo klausimai ES laikomi prioritetiniais. Nacionalinėje Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje yra numatytos priemonės, skatinančios ieškančių darbo asmenų, iš jų jaunimo, užimtumą ir didinti darbo patrauklumą. Šiam tikslui pasiekti yra numatyta įgyvendinti skirtingas priemones, kurios nukreiptos jaunimo įsidarbinimo galimybėms didinti, verslumui skatinti, profesinio orientavimo paslaugų plėtrai, darbo patirčiai stiprinti, bendradarbiavimui su nevyriausybinio sektoriumi bei kitoms jaunimo užimtumui palankioms sąlygoms formuoti.

Gyventojų užimtumo klausimams Lietuvos bei pasaulio tyrėjai skiria nemažai dėmesio. Jaunimo nedarbo specifinės priežastys išskiriamos tik nedaugelio ekonomistų darbuose; pažymėtini šie autoriai: R. B. Freeman (1982), J. Medoff (1982), K. B. Clark, L. H. Summers (1982), B. M. Deakin (1996), D. G. Blanchflower (2000), N. O'Higgins (2001).

Jaunimo kaip probleminės grupės susidarymo darbo rinkoje priežastis bandoma aiškinti pasitelkus darbo jėgos homogeniškumo prielaidas atmetančias darbo rinkos teorijas. Jas nagrinėjo H. Schmid (1996), L. Kulmiz (1999), K. Arrow (1972), E. Phelps (1972), K. Hinrichs (1977), R. Matiušaitytė (2001, 2005), M. Valentinaitė (2001) ir kt.

Vis dažniau jaunimo nedarbas analizuojamas kaip socialinę atskirtį apibūdinantis veiksnys. Šia tematika rašo T. Hammer (2003), I. Julkunen (2002), N. Azizi ir J. Lasonen (2006), S. Warner Weil et al. (2005), kiti autoriai.

Lietuvoje jaunimo užimtumo ir nedarbo klausimus išsamiai tyrinėjo L. Okunevičiūtė Neverauskienė, netiesiogiai jaunimo užimtumo problematika buvo paliesta B. Gruževskio, A. Počiaus, S. Mikulionienės, K. B. Paulavičiaus (2004), E. Kocai (2004), kitų tyrėjų darbuose.

Taip pat norėtusi paminėti, jog socialiai pažeidžiamas jaunimas yra pagrindinė tikslinė grupė daugelio Lietuvoje įgyvendinamų į socialinę integraciją nukreiptų projektų. Be šiame straipsnyje nagrinėjamo projekto, čia galima paminėti ir kitas EQUAL iniciatyvas „Jaunimo užimtumo ir motyvacijos stiprinimas („JUMS“)“ ar „Išeitis tau“.

Straipsnio tikslas – atlikto sociologinio tyrimo pagrindu įvertinti socialiai pažeidžiamo jaunimo problemas bei atskleisti kliūtis, trukdančias jų užimtumui.

Straipsnyje pristatomi mokslinio tyrimo „Atskirų tikslinių jaunimo grupių poreikiai, siekiant integracijos į darbo rinką“¹ rezultatai.

Tyrimo metu buvo išskirtos bei apklaustos šios tikslinės jaunimo darbo centrų² paslaugų vartotojų grupės: nuteistieji be laisvės atėmimo bausmės; asmenys, besigydantys priklausomybės reabilitacijos centruose; iš švietimo sistemos iškritę jauni asmenys. Reikia pažymėti, kad sociologinėje apklausoje dalyvavo ir kiti jaunimo darbo centrų (toliau – JDC) lankytojai, nepriklausantys nei vienai iš išskirtų tikslinių grupių, o tai įgalino palyginti gautus rezultatus tarp skirtingų jaunimo (15–29 m.) grupių. Iš viso buvo apklausta 800 jaunų JDC paslaugų vartotojų. Tyrimas apėmė ir reabilitacijos centrų, ir regioninių pataisos inspekcijų darbuotojų, dirbančių su tikslinėmis grupėmis, ekspertinę apklausą, siekiant išsiaiškinti jų nuomonę apie tikslinės grupės problemas bei poreikius integracijos į darbo rinką kontekste.

EKONOMINĖS BEI SOCIALINĖS JAUNIMO PADĖTĮ DARBO RINKOJE APIBŪDINANČIOS PRIELAIDOS

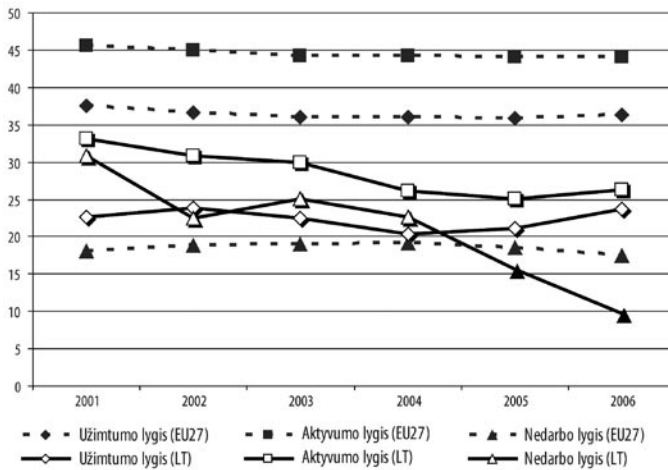
Nacionalinėje Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje numatytas tikslas iki 2010 metų sumažinti jaunimo nedarbą iki 15% jau yra pasiektas. Nepaisant to, kad jaunimo nedarbo lygis Lietuvoje sparčiai mažėjo ir nuo 2005 m. jis mažesnis nei vidutiniškai ES, kiti rodikliai – ekonominio aktyvumo bei užimtumo lygiai – rodo, jog šalies jaunimo dalyvavimas darbo rinkoje nėra pakankamas.

Kalbant apie bedarbį jaunimą galima teigti, jog viena svarbiausių neįsidarbinimo priežasčių yra darbo patirties stoka, nepakankamas profesinis pasirengimas, profesinio pasirengimo neatitikimas darbo rinkos reikalavimus (Aktualūs ..., 2001; Okunevičiūtė Neverauskienė ir kt. 2007). Tačiau egzistuoja daugelis kliūčių įsitraukti į užimtumą, kurios susijusios su jaunimo delinkventiniu elgesiu, motyvacijos stoka, būtinumu įgyti vidurinį išsilavinimą, priklausomybės problemomis ir pan.

Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo problema Lietuvoje išlieka labai opi. 2004 m. pabaigoje Lietuvoje atlikto reprezentatyvaus 15–64 m. šalies gyventojų tyrimo rezultatai parodė, kad narkotikų bent kartą gyvenime yra bandę 8,2% Lietuvos gyventojų. Narkotikus nurodė vartoję daugiau vyrai (13,1%), nei moterys (3,8%), bei jaunesni (15–34 m.) žmonės. 2003 m. atlikto Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo Lietuvos mokyklose (ESPAD) tyrimo rezultatai

¹ Minėtas tyrimas buvo atliktas 2006–2007 metais, įgyvendinant EQUAL projektą „Lietuvos jaunimo užimtumo tobulinimo vystymo bendrija“ (EQ/2004/1130-15/491). Atsakingas vykdytojas – Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Tyrimo metu buvo vykdomos jaunimo darbo centrų (toliau – JDC) teikiamų paslaugų vartotojų bei JDC darbuotojų apklausos.

² 2006 metais Lietuvoje veikė 6 Jaunimo darbo centrai. Tyrime dalyvavo atstovai iš visų tuo metu veikusių JDC (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Alytaus regionai).

1 pav. Pagrindiniai darbo rinkos rodikliai Europos Sąjungos šalyse ir Lietuvoje (15–24 m. gyventojai %) (Employment in Europe 2007)

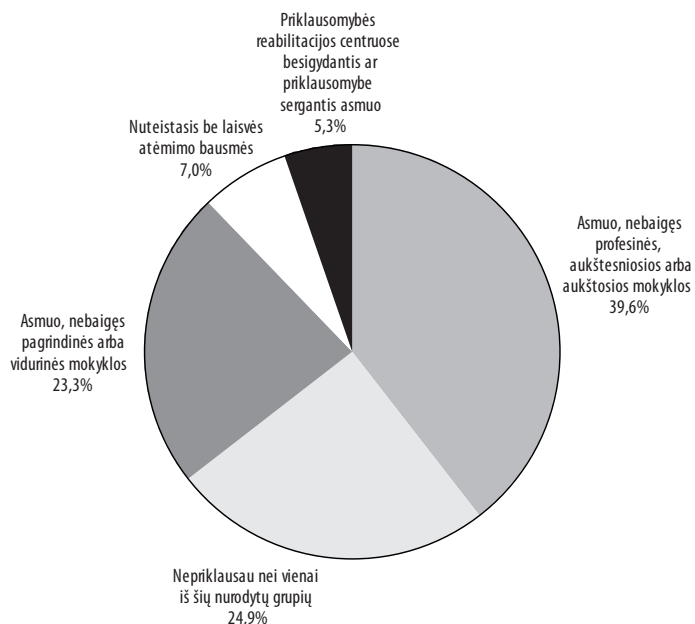
parodė, kad bet kokį narkotiką bent kartą yra vartoję 15,6% 15–16 m. Lietuvos moksleivių. Ypatingą psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo riziką patiria vaikų globos namų auklėtiniai – 19%. 15–17 m. jų yra bandę bent vieną iš narkotikų nors kartą gyvenime, 12% – nors kartą per pastaruosius 12 mėnesių, 8% – per pastarąsias 30 dienų. Valstybinio psichikos sveikatos centro pateiktais duomenimis, 2007 m. sausio 1 d. asmenys sveikatos priežiūros įstaigose dėl psichikos ir elgesio sutrikimų vartojant narkotines ir psichotropines medžiagas iš viso užregistruoti 5573 asmenys. (Statistinė informacija... 2006).

Nepaisant mažėjančio nusikalstamumo, 18–24 m. jaunimas išlieka rizikingiausia grupe. Šio amžiaus asmenys dažniausiai padaro tiek nusikaltimus, tiek baudžiamuosius nusižengimus. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos duomenimis, 2006 m. pradžioje Vilniaus regiono pataisos inspekcijoje buvo užregistruoti 1686 14–30 m. asmenys, Panevėžio regiono pataisos inspekcijoje jų buvo 729.

Ankstyvas pasitraukimas iš bendrojo lavinimo taip pat yra vienas veiksnių, užkertančių kelią jaunuoliams dalyvauti darbo rinkoje. Pažymėtina, jog kasmet beveik 20% vidurinių išsilavinimą įgijusių asmenų tais pačiais metais neįsilieja į švietimo ar profesinio mokymo sistemą (Švietimas 2007). Kaip rodo „Ankstyvojo Pasitraukimo iš švietimo sistemos prevencija“ (Gečienė, 2006) tyrimas, dažniausiai ankstyvojo pasitraukimo iš švietimo sistemos „rizikos“ grupei priskiriami vaikai ir jaunuoliai, padarę nusikaltimus ar teisės pažeidimus, vaikai ir jaunuoliai, kurie gyvena „socialinės rizikos“ šeimose, bei vaikai ir jaunuoliai, turintys specialiųjų poreikių.

RESPONDENTŲ DARBO PATIRTIS BEI AKTYVUMAS IEŠKANT DARBO

Kaip minėjome įvadinėje straipsnio dalyje, tyrimo metu buvo išskirtos šios tikslinės grupės: nuteistieji be laisvės atėmimo bausmės; asmenys, besigydantys priklausomybės reabilitacijos centruose; iš švietimo sistemos iškritę jauni asmenys. Daugiausia respondentų priskyrė save asmenų, nebaigusių profesinės, aukštesniosios arba aukštosios mokyklos, tikslinei grupei – 41,3% (iš jų prie iškritusių iš švietimo sistemos galima laikyti 69%). Beveik ketvirtadalis (24,3%) pažymėjo, kad jie nebaigė pagrindinės arba vidurinės mokyklos (iš jų iš švietimo sistemos iškritusiais galima laikyti 57%).

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tyrimo tikslines grupes (%)

Tai, kad jis / ji yra nuteistasis / -oji be laisvės atėmimo bausmės, pažymėjo 7,3% respondentų. 5,5% apklaustųjų serga priklausomybės ligomis ir / ar gydosi arba yra baigę reabilitaciją priklausomybės reabilitacijos centruose. Kai kurie respondentai pasirinko daugiau negu vieną atsakymo variantą. 2 paveiksle pademonstruota tyrime dalyvavusių jaunimo darbo centrų lankytojų struktūra.

Nepaisant to, kad daugiau nei pusė respondentų neturėjo profesinio pasirengimo, tik 25% jų pareiškė, jog neturi jokios samdomo arba savarankiško darbo patirties. Taip pat pakankamai didelė dalis pažymėjo, jog jų turima darbo patirtis yra daugiau nei metai (43%). Iki vienerių metų patirtimi gali pasigirti 32% respondentų.

Lyginant tikslinių grupių atstovus su kitais jaunais JDC lankytojais, galima pastebėti, jog „iškritusių“ bei nuteistų asmenų turima darbo patirtis yra šiek tiek mažesnė nei kitų apklaustųjų.

Įdomu, jog palyginus turinčių profesinį pasirengimą ir jo neturinčių asmenų atsakymus, galima matyti turimos darbo patirties skirtumus – daugiau negu pusė pastarųjų turėjo ilgesnę nei vienerių metų samdomo ar savarankiško darbo patirtį, tuo tarpu tokią pat patirtį turėjo net dvigubai mažiau jaunų asmenų, įgijusių specialybę / kvalifikaciją. Akivaizdu, jog siekdami išsilavinimo, jie negalėjo skirti laiko darbinei veiklai, kaip darė nesimokantys jų bendraamžiai.

Esminį vaidmenį integracijos į darbo rinką procese vaidina asmens motyvacija. Siekiant nustatyti apklaustųjų pasiryžimą ieškoti darbo, tyrimo metu buvo paklausta, ar tiriamieji yra užsiregistravę darbo biržoje. Taip pat apklaustųjų ketinimus dalyvauti darbo rinkoje atspindi jų pasirengimas imtis konkrečių veiksmų.

Daugiau nei pusė respondentų (62%) tyrimo metu buvo užsiregistravę darbo biržoje. Papildomų sunkumų integruojantis į darbo rinką turintys apklaustieji (priklausomybės ligomis sergantieji, nuteistieji, asmenys be profesinio pasirengimo) rečiau nei kiti apklausti JDC

lankytojai teigė, kad jie yra registruoti darbo biržoje, ypač tai liečia nuteistuosius be laisvės atėmimo asmenis (tik pusė jų buvo užsiregistravę darbo biržoje).

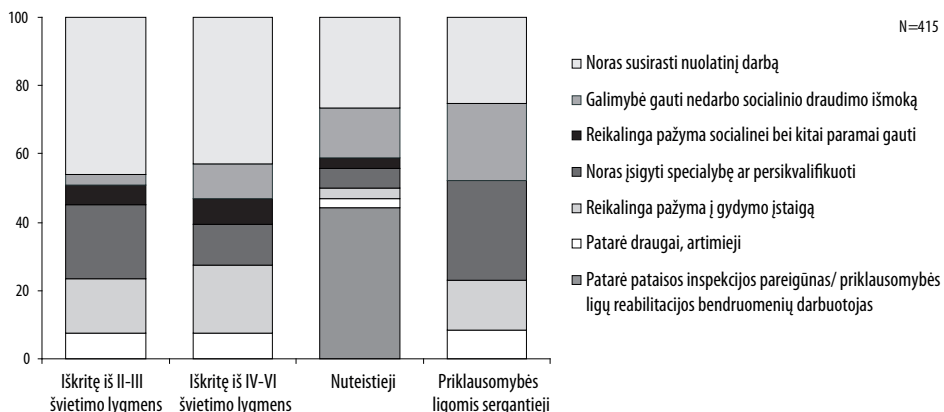
Noras susirasti nuolatinį darbą buvo svarbiausia priežastis, paskatinusi respondentus registruotis darbo biržoje. Šį atsakymo variantą pasirinko 68,5% darbo biržoje registruotų apklaustųjų³. Būtinumas naudotis sveikatos priežiūros ir gydymo įstaigomis taip pat pakankamai buvo svarbus veiksnys registruotis darbo biržoje (27,6%). Ketvirtadalis į klausimą atsakiusių asmenų darbo biržos padedami norėjo įgyti specialybę arba persikvalifikuoti (24,9%).

Taip pat ketvirtadalis darbo biržoje užsiregistravusių respondentų pažymėjo galimybę gauti nedarbo socialinio draudimo išmoką arba socialinę paramą (atitinkamai 16,7 ir 10,2%). Draugų, artimųjų arba specialistų patarimais kreiptis į darbo biržą pasinaudojo 16,2% į klausimą atsakiusių asmenų.

Noras susirasti nuolatinį darbą į darbo biržą kreiptis labiausiai skatino iš švietimo sistemos iškritusius asmenis bei tyrimo metu išskirtoms tikslinėms grupėms nepriklausantį jaunimą. Dauguma be laisvės atėmimo bausmės nuteistų tyrimo dalyvių į darbo biržą atėjo pataisos inspekcijos pareigūno paraginti.

Priklausomybės ligomis sergančius asmenis į darbo biržą kreiptis skatino noras įgyti specialybę ar persikvalifikuoti, taip pat noras susirasti nuolatinį darbą bei galimybės gauti nedarbo socialinio draudimo išmoką.

Daugelio specialistų akcentuojamos šalies švietimo ir ypač aukštojo mokslo sistemos spragos atsispindi ir respondentų atsakymuose. Pvz., daug apklaustų asmenų, kurie jau turi profesiją / specialybę arba jau praleido kelerius metus siekdami įgyti tam tikrą profesiją, vis tiek kreipiasi į darbo biržą, jaunimo darbo centrus norėdami gauti informacijos apie galimas įsigyti profesijas, patarimų, kaip pasirinkti tinkamą profesiją ir pan. Akivaizdu, jog savo laiku nepasinaudoję profesinio orientavimo paslaugomis, jie eikvoja tiek savo, tiek valstybės išteklius, siekdami surasti kelią į darbo rinką.

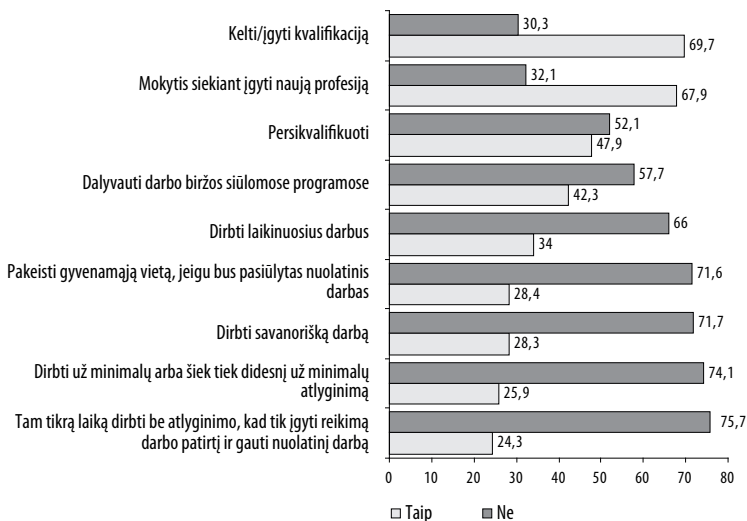

3 pav. Darbo biržoje užsiregistravę respondentai pagal registravimosi priežastis bei tikslines grupes (%)

³ Respondentai galėjo pasirinkti kelis atsakymo variantus.

Paklausti apie pasirengimą šiuo metu imtis tam tikrų veiksmų, galinčių padėti greičiau integruotis į darbo rinką, daugiausia respondentų pažymėjo, jog yra pasirengę tobulinti kvalifikaciją (69,7% teigiamų atsakymų) arba mokytis siekdami įgyti naują profesiją (67,9% teigiamų atsakymų).

Iš pateiktų alternatyvų nepriimtinausios respondentams pasirodė galimybės tam tikrą laiką dirbti be atlyginimo, kad tik įgytų reikiamą darbo patirtį ir būtų tikri, jog gaus nuolatinį darbą (75,7% neigiamų atsakymų), dirbti už minimalų arba šiek tiek didesnę už minimalų atlyginimą (74,1% neigiamų atsakymų), dirbti savanorišką darbą (71,7% neigiamų atsakymų), pakeisti gyvenamąją vietą, jei bus pasiūlytas nuolatinis darbas (71,6% neigiamų atsakymų) bei dirbti laikinus darbus (66% neigiamų atsakymų). Galima spėti, jog šios alternatyvos mažiau siai vilioja apklaustuosius, nes neužtikrina pastovaus, pakankamo ir greito pajamų šaltinio.

4 pav. Respondentų pasirengimas artimiausiu metu užsiimti atitinkama veikla (%)

Gana daug respondentų yra pasirengę dalyvauti darbo biržos siūlomose programose / priemonėse arba persikvalifikuoti (atitinkamai 42,3 ir 47,9% teigiamų atsakymų).

Analizuojant skirtingoms tikslinėms grupėms priklausančių asmenų atsakymus, pastebimi ryškesni skirtumai. Kalbant apie nebaigusius pagrindinės ar vidurinės mokyklos asmenis, pastebėta, jog mokymosi siekiant įgyti profesiją ar kvalifikaciją alternatyva jiems buvo priimtinausia. Taip pat jie labiau pasirengę dalyvauti darbo biržos siūlomose priemonėse bei iš visų apklaustųjų dažniau buvo pasirengę keisti gyvenamąją vietą, jei būtų pasiūlytas nuolatinis darbas.

Asmenys, nespėję įsigyti profesinio, aukštesniojo ar aukštojo išsilavinimo, rinkosi panašius atsakymus kaip ir vidurinio išsilavinimo neturintys asmenys, tačiau dažniau žymėjo atsakymą „persikvalifikuoti“. Atsižvelgiant į tai, jog nagrinėjamai tikslinei grupei priklausantys asmenys dar nespėjo įgyti profesijos, kvalifikacijos, jų atsakymus galima traktuoti kaip nenorą tęsti mokymosi / studijų pagal pirmą kartą pasirinktą profesiją.

PAGRINDINĖS NEJSIDARBINIMO PRIEŽASTYS

Apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti nedirbančių respondentų neįsidarbinimo priežastis. Svarbiausiomis neįsidarbinimo priežastimis apklaustieji laikė nepakankamą profesinį pasirengimą (34,5%), nepasitenkinimą siūlomu darbo užmokesčiu (33,9%) bei nepakankamą darbo patirtį (darbo stažą) (32,3%). Kitos neįsidarbinimo priežastys respondentams pasirodė mažiau svarbios.

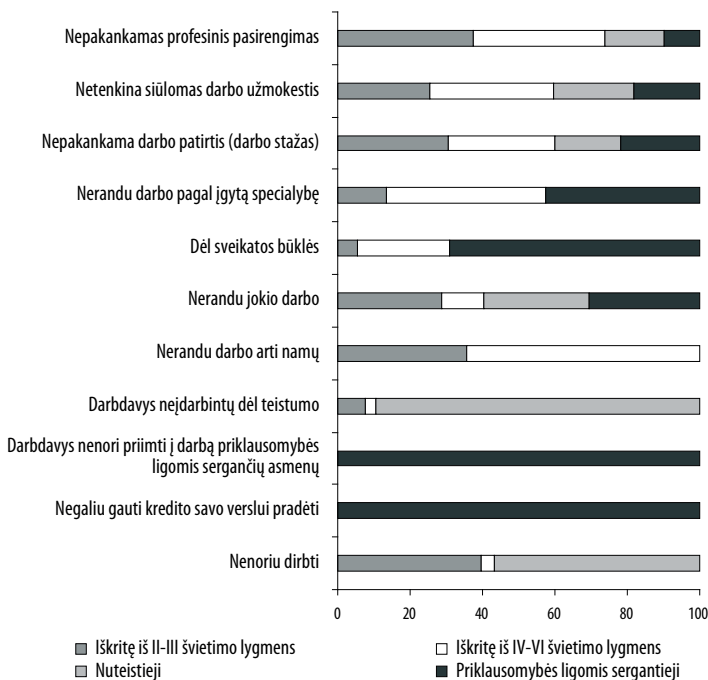
14,1% apklaustųjų nurodė, jog neranda darbo pagal įgytą specialybę. Pakankamai daug respondentų (10,6%) nurodė, jog nepatenkinama sveikatos būklė jiems trukdo įsitraukti į darbo rinką. Atsižvelgiant į apklaustųjų amžių, šis faktas ypač neramina. Jokio darbo nerado 9,7%, o darbo arti namų negalėjo rasti 8,7% respondentų.

Neįsidarbinimą lemiantys veiksniai, kurie susiję su specifiniais tikslinių grupių poreikiais ir sąlygomis, turėjo įtakos tik nedidelei daliai apklaustųjų. Pvz., 4,2% respondentų mano, jog darbdavio nuostatos nuteistų asmenų atžvilgiu yra neigiamos, o 3% – jog darbdaviai yra neigiamai nusistatę priklausomybės ligomis sergančių asmenų atžvilgiu ir dėl šios priežasties jie neranda darbo.

Tai, kad tik 2% respondentų negali gauti kredito savo verslui pradėti netiesiogiai rodo nepakankamą apklausto jaunimo pasiryžimą imtis savarankiško užimtumo.

Nagrinėjant atsakymų variantus „kita“ išaiškėjo kai kurių respondentų nuostatos ieškoti darbo užsienyje. Taip pat kai kurie savo atsakymo variantą pasiūlė asmenys, kaip vieną iš neįsidarbinimo priežasčių nurodė mažamečių vaikų arba neįgalių asmenų priežiūrą.

Profesinį pasirengimą turinčių ir jo neturinčių asmenų nuomonė dėl neįsidarbinimo priežasčių skyrėsi. Įdomu, jog asmenys, įgiję profesiją, pagrindine savo neįsidarbinimo priežastimi laiko nepakankamą profesinį pasirengimą, tuo tarpu respondentai, neturintys profesinio išsilavinimo, dėl neįsidarbinimo dažniausiai kaltino turimą nepakankamą darbo stažą.

5 pav. Pagrindinių neįsidarbinimo priežasčių vertinimas pagal tikslines grupes (%)

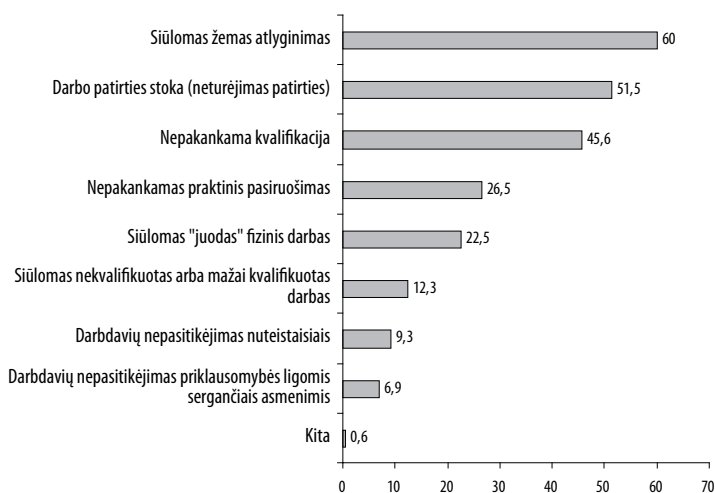
Skyrėsi įvairių jaunimo tikslinių grupių atstovų atsakymai dėl neįsidarbinimo priežasčių. Pvz., iškritusiems iš švietimo sistemos asmenims, jų pačių nuomone, integruotis į darbo rinką labiausiai trukdo nepakankamas profesinis pasirengimas. Nuteistųjų nuomone, didžiausia kliūtimi siekiant užimtumo jiems yra darbdavių nepasitikėjimas teistais žmonėmis, panaši ir reabilitacijos centruose besigydančių asmenų nuomonė (darbdaviai yra neigiamai nusistatę priklausomybės ligomis sergančių asmenų atžvilgiu). Taip pat priklausomybės ligomis sergantys apklaustieji sveikatos problemas išskyrė kaip didžiausią neįsidarbinimo priežastį.

SPECIFINĖS KLIŪTYS, SIEKIANT INTEGRUOTIS Į DARBO RINKĄ

Respondentų nuomone, pagrindinė problema, su kuria susiduria norintys įsidarbinti jauni (14–29 m.) asmenys, yra žemas siūlomas atlyginimas (60%). Tačiau apklaustieji pripažįsta, jog padedantis darbinę veiklą jaunimas pritrūksta patirties (51,5%), neturi kvalifikacijos (45,6%) arba turi nepakankamą praktinį pasiruošimą (26,5%). Pažymėtina, kad respondentai pateikė skirtingus atsakymus vertindami savo asmenines neįsidarbinimo priežastis ir kalbėdami apie savo bendraamžius (jaunimą apskritai), nors pagrindinės priežastys liko tos pačios: nepakankamas siūlomas atlyginimas, nepakankama darbo patirtis bei nepakankamas profesinis pasirengimas / kvalifikacija.

22,5% pažymėjo, jog jaunimui dažnai siūlomas „juodas“ fizinis darbas arba darbas, nereikalaujantis kvalifikacijos (ar mažai kvalifikuotas darbas). Pastarąjį atsakymą pasirinko 12,3% respondentų.

Šiek tiek skyrėsi turinčių profesinį pasirengimą ir jo neturinčių respondentų nuomonė dėl problemų, trukdančių jaunimui įsidarbinti. Apklaustieji, turintys profesiją, dažniau išskirdavo nepakankamą kvalifikaciją, o jos neturintys – mažą / nepakankamą darbo patirtį (stažą). Šie atsakymai dar kartą parodė, jog įgijęs profesinį ar aukštąjį išsilavinimą jaunimas svarbiausiu veiksmu, lemiančiu jo situaciją darbo rinkoje, laiko turimą kvalifikaciją, o asmenys, nespėję įgyti profesijos, – savo turimą darbo patirtį. Akivaizdu, jog tiek turimas profesinis pasirengimas, tiek darbo patirtis yra svarbūs veiksniai, lemiantys sėkmingą įsitvirtinimą darbo rinkoje, tačiau efektyviausius rezultatus atneša jų derinys.

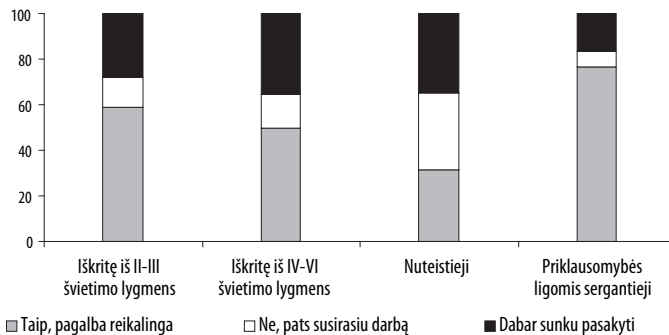
6 pav. Respondentų (14–29 m.) nuomonė apie pagrindines įsidarbinimo problemas (%)

Pažymėtina, jog skyrėsi tikslinėms grupėms priklausančių asmenų nuomonė dėl problemų, su kuriomis susiduria norintys įsidarbinti jauni asmenys, aktualumo. Asmenys, nebaigę pagrindinės arba vidurinės mokyklos, labiausiai akcentavo nepakankamą kvalifikaciją, nepakankamą darbo patirtį ir žemą siūlomą atlyginimą. Tie, kurie iš švietimo sistemos išskrito nespėję įgyti profesijos, taip pat svarbiausia jaunimo neįsidarbinimo priežastimi laikė žemą atlyginimą, kartu dažniau minėjo nepakankamą kvalifikaciją ir darbo patirtį. Priklausomybės ligomis sergantieji ir nuteistieji dėl neįsidarbinimo labiausiai kaltino darbdavius už neigiamą požiūrį į rizikos grupės asmenis bei siūlomus mažus atlyginimus.

Nors, palyginus su kitais apklaustais JDC vartotojais, tikslinėms grupėms priklausančių asmenų darbo patirtis buvo menkesnė, ne visi jie darbo patirties stoką laiko esmine jaunimo neįsidarbinimo priežastimi.

Apklausoje metu paaiškėjo, jog pakankamai daug respondentų reikėjo pagalbos ieškant darbo (51,6%). Beveik trečdalis apklaustųjų (32%) nebuvo apsisprendę, ar tokia pagalba jiems yra reikalinga. Tarp respondentų pasiryžusių ieškoti darbo savarankiškai buvo 16,5% asmenų.

Lyginant skirtingų analizuojamų grupių atsakymus, matyti, jog nuteisti asmenys jaučiasi savarankiškesni ieškant darbo, tuo tarpu priklausomybės ligomis sergantieji pageidavo gauti pagalbą ieškant darbo.

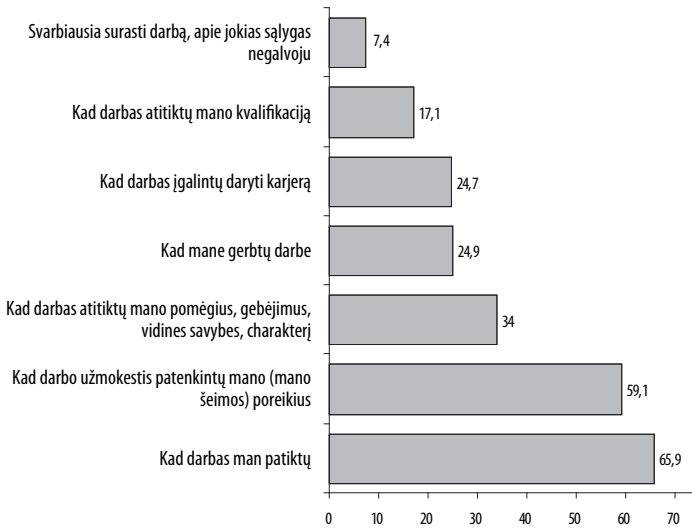

7 pav. Pagalbos poreikis ieškant darbo (respondentų vertinimai %)

Daug apklaustųjų mano, jog pagalbą jaunimui siekiant integruotis į darbo rinką, pirmiausia turėtų teikti valstybės institucijos, tokios kaip darbo birža ar jaunimo darbo centrai (59,3%). Nemaža dalis tikisi pagalbos iš švietimo ir mokymo institucijų – mokyklų, profesinių mokyklų, kolegijų, universitetų (23,7%) bei iš draugų, pažįstamų (23,6%) ar artimųjų (19,7%). Gana nedaug respondentų (15,1%) mano, jog siekiančiam darbinės veiklos jaunimui pagalbą turėtų teikti jaunimo visuomeninės organizacijos. Šį faktą iš dalies galima paaiškinti žemu šalyje gyvenančių jaunų asmenų dalyvavimu nevyriausybinių organizacijų veikloje (Lietuvos jaunimo organizacijų tarybos (LIJOT) duomenimis, 19% Lietuvos jaunimo dalyvauja įvairiuose jaunimo judėjimuose ar nevyriausybinių organizacijų veikloje, o 40% jaunimo teigia nieko nežinančys apie tokių organizacijų egzistavimą ir veiklą).

Darbo biržos bei jaunimo darbo centrų pagalba labiausiai tikėtusi priklausomybės ligomis sergantys asmenys, taip pat tai vienintelė tikslinė grupė, kuri nurodė, jog jaunimo nevyriausybinių organizacijų pirmiausiai turėtų suteikti pagalbą jaunimui, siekiančiam integruotis į darbo rinką. Pažįstamų, draugų pagalba labiau negu kiti tiriamieji pasikliautų nuteistieji bei asmenys, nespėję įgyti profesinio išsilavinimo.

Įdomių rezultatų davė respondentų nuostatų pageidaujamo (arba ieškomo) darbo atžvilgiu analizė. Labiausiai tiriamieji akcentavo vidinį komfortą darbe – 65,9% jų pažymėjo, jog darbas jiems turėtų patikti. Į klausimą „Kas Jums svarbiausia renkantis darbą?“ 59,1% apklaustųjų atsakė, jog jiems yra svarbu, kad darbo užmokestis patenkintų jų (jų šeimos) poreikius. Į klausimą „Koks darbo užmokestis „į rankas“ per mėnesį tenkintų?“ daugiau negu pusė atsakiusių asmenų (59,8%) nurodė sumą, mažesnę nei vidutinis neto darbo užmokestis⁴. Nuo 1300 iki 2000 Lt pageidautų gauti 33,7% į šį klausimą atsakiusių asmenų, o dar didesnę sumą – 6,5%. Tyrimo metu paaiškėjo, jog 25–29 m. respondentams darbo užmokesčio atitikimas poreikiams yra pagrindinis darbo pasirinkimo kriterijus.

8 pav. Respondentų atsakymų į klausimą „Kas Jums svarbiausia renkantis darbą?“ pasiskirstymas (%)

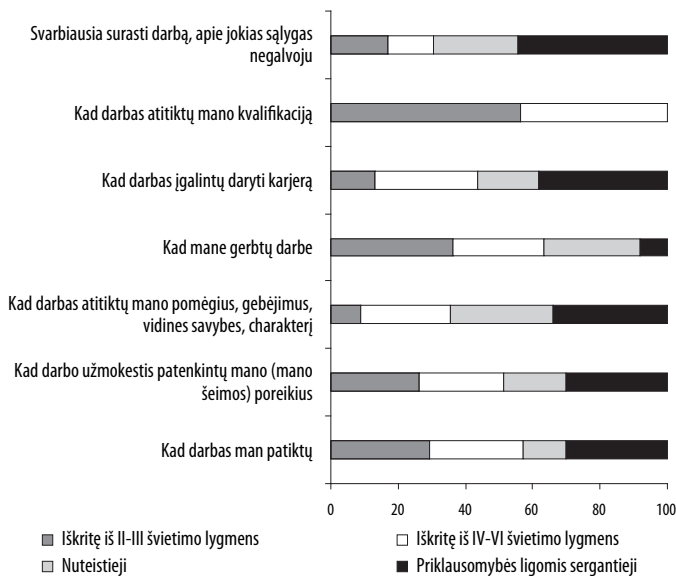
Apklausa parodė, jog jaunimui didelę reikšmę renkantis darbą turi tokie veiksniai, kaip atitikimas pomėgiams, gebėjimams, vidinėms savybėms, charakteriui (34%), pagarba dirbančiajam (24,9%), karjeros galimybės (galimybė kilti tarnyboje) (24,7%).

Gana nedaug apklaustųjų pažymėjo atitikimą turimai kvalifikacijai kaip svarbų veiksnių renkantis darbą (17,1%). Atsižvelgiant į tai, galima spėti, kad tik nedaug profesinį pasirengimą gavusių asmenų yra pasiryžę dirbti pagal įgytą kvalifikaciją, specialybę, o tai, savo ruožtu, parodo nepakankamai efektyvų žmogiškųjų išteklių panaudojimą šalyje.

Įvairių tikslinių grupių atstovai pateikė skirtingus atsakymus dėl ieškomam darbui keliamų reikalavimų.

Materialinis veiksnys (darbo užmokesčio atitikimas poreikiams) aktualiausias yra priklausomybės ligomis sergantiesiems, taip pat atitikimas pomėgiams, gebėjimams ir t. t. yra vienas svarbiausių jų išskirtų veiksnių, sąlygojančių potencialios darbo vietos pasirinkimą. Pastaroji sąlyga (atitikimas pomėgiams ir t. t.) pasirodė svarbiausia ir nuteistiems be laisvės atėmimo respondentams.

⁴ 2006 m. IV ketvirtis, Lietuvos statistikos departamento duomenys (Vidutinis neto darbo užmokestis šalyje apklausos laikotarpiu buvo 1293,7 Lt).

9 pav. Respondentų atsakymų į klausimą „Kas Jums svarbiausia renkantis darbą?“ pasiskirstymas pagal tikslines grupes (%)

Pažymėtina, jog priklausomybės ligomis sergantieji bei nuteistieji be laisvės atėmimo dažniau nei kiti apklausos dalyviai rinkosi atsakymo variantą „Svarbiausia susirasti darbą, apie jokiais sąlygas negalvoju“. Tokių atsakymų pasiskirstymą iš dalies galima būtų paaiškinti dideliu nusivylimu ieškant darbo bei nepakankamu situacijos darbo rinkoje suvokimu.

Kadangi išskirtų tikslinių grupių išsilavinimas yra menkesnis nei kitų apklaustųjų JDC lankytojų, akivaizdu, jog ieškomo darbo atitikimas turimai kvalifikacijai ar galimybė kilti karjeros laiptais jiems rūpėjo mažiau.

Apibendrinant galima teigti, kad specifinių poreikių turintys – priklausomybės ligomis sergantieji, neturintys profesinio pasirengimo ar su kriminaline patirtimi asmenys – bei norintys įsidarbinti jauni asmenys (o apsilankymas jaunimo darbo centre pats savaime parodo kad ir nedidelę, bet pakankamą jų motyvaciją darbinei veiklai) reikalauja specifinių paslaugų, kad jų kelias į užimtumą būtų kuo sėkmingesnis.

IŠVADOS

Jaunimo darbo centruose besilankančių jaunų (14–29 m.) asmenų apklausa leido išryškinti pagrindines kliūtis jiems integruojantis į darbo rinką. Tikslinių grupių išskyrimas padėjo taikliau apibrėžti joms priklausančių jaunuolių (nuteistų be laisvės atėmimo, iškritusiųjų iš švietimo sistemos bei priklausomybės ligomis sergančiųjų asmenų) problemas bei poreikius siekiant užimtumo.

Daug dėmesio apklausos metu buvo skiriama respondentų turimam profesiniam pasirengimui bei praktinei darbo patirčiai, nes šie veiksniai turi reikšmingą įtaką individų situacijai darbo rinkoje. Tyrimas parodė, jog dauguma apklaustųjų neturėjo profesinio pasirengimo, o net 44% jų neturėjo vidurinio išsilavinimo. Nepaisant menko išsilavinimo, didžioji dauguma apklaustųjų gali pasigirti turintys, nors ir nedidelę, savarankiško ar samdomo darbo patirtį. Tačiau vis dėlto šiai grupei priklausančias asmenys turi nedaug galimybių įsitvirtinti darbo rin-

koje, o atsižvelgiant į dabartinius šalies darbo rinkos reikalavimus, jų šansai ilgiau išsilaikyti darbo vietoje ypač sumažėja.

Nepakankamas profesinis pasirengimas, nepasitenkinimas siūlomu darbo užmokesčiu bei nepakankama darbo patirtis, pačių respondentų vertinimais, pirmiausia sąlygoja jų nepalankią situaciją darbo rinkoje. Tačiau tikslinių grupių atstovų nuomonės dėl kliūčių įsidarbinti skiriasi. Asmenys, įgiję profesiją, pagrindine savo neįsidarbinimo priežastimi laiko nepakankamą profesinį pasirengimą, tuo tarpu respondentai, neturintys profesinio išsilavinimo, dėl neįsidarbinimo dažniausiai kaltina turimą nepakankamą darbo stažą. Nuteisti ir priklausomybės ligomis sergantys asmenys pagrindines problemas išvelgia neigiamame darbdavių požiūryje į atitinkamoms grupėms priklausančius asmenis.

Didžioji dauguma priklausomybės ligomis sergančių asmenų neturi profesinio pasirengimo, tačiau šis veiksnys nebuvo vertinamas kaip pagrindinė kliūtis siekiant integruotis į darbo rinką, panašiai galima kalbėti ir apie kitoms tikslinėms grupėms priklausančius asmenis. Šis faktas liudija apie nepakankamą apklausto jaunimo orientaciją situacijoje šalies darbo rinkoje.

Akivaizdu, jog visiems apklaustiesiems, neturintiems profesinio pasirengimo, būtina įgyti kvalifikaciją (idealu – atitinkančią darbo rinkos poreikį bei asmenines savybes, gebėjimus, poreikius bei polinkius), tam, kad jie galėtų sėkmingai įsitraukti ir išsilaikyti darbo rinkoje. Šiuo atveju kvalifikacijos ir patirties įgijimą galima laikyti tikraisiais poreikiais, tačiau įsisa-
monintais ir visiškai suvokiamais ne visų apklaustųjų.

Kalbant apie nepasitenkinimą darbo užmokesčiu, reikia pažymėti, jog dauguma respondentų pageidautų gauti atlyginimą, kuris prilygsta vidutiniam darbo užmokesčiui šalyje arba yra šiek tiek didesnis už jį. Akivaizdu, jog neturintis pakankamo profesinio pasirengimo ir praktinės darbo patirties jaunimas iškelia per aukštus, nerealistiškus reikalavimus darbo užmokesčiui. Kita vertus, sparčiai augant vidutiniam darbo užmokesčiui bei stiprėjant darbo užmokesčio diferenciacijai šalyje, jaunimas orientuojasi į tokį atlyginimą, kuris, jų pačių vertinimais, leistų tenkinti ne tik minimalius jų namų ūkio poreikius.

Poreikis įgyti / tobulinti kvalifikaciją arba mokytis siekiant įgyti profesiją buvo pakankamai aiškiai išreikštas daugelio respondentų atsakant į klausimą dėl pasirengimo imtis tam tikrų veiksmų, galinčių pagerinti jų situaciją darbo rinkoje. Pažymėtina, jog tik nedaugelis apklaustųjų norėtų imtis veiksmų, kurie neneša materialios naudos arba neatneša greitų rezultatų (pvz., dirbti be atlyginimo, siekiant įgyti darbo patirties, dirbti savanorišką darbą, keisti gyvenamąją vietą, jei būtų pasiūlytas nuolatinis darbas ir pan.).

Kalbant apie tiriamų grupių atstovų poreikius būtina akcentuoti daugumos jų išreikštą poreikį pagalbai ieškant darbo (ypač pagalbos pageidautų priklausomybės ligomis sergantys bei vidurinio išsilavinimo neturintys asmenys). Jų pačių nuomone, pagalba pirmiausiai turėtų atkelti iš darbo biržos, jaunimo darbo centrų. Kadangi daugelio nagrinėjamų tikslinių grupių atstovų ryšiai su švietimo ir mokymo institucijomis yra nutrūkę, jų paramos darbo paieškoje tikimasi retai.

Respondentų nuostatos pageidaujamo darbo atžvilgiu taip pat atspindi specifinius socialiai pažeidžiamo jaunimo poreikius integruojantis į darbo rinką. Dauguma apklaustųjų teigė, kad darbas pirmiausiai turi jiems patikti. Materialinis veiksnys (darbo užmokesčio pakankamumas) liko antroje vietoje.

Šiame straipsnyje atlikta keturių nedarbančio jaunimo tikslinių grupių charakteristikų bei problemų integruojantis į darbo rinką analizė leido dar kartą patvirtinti, jog profesinis pasirengimas bei darbo patirtis turi lemiamą vaidmenį siekiant užimtumo. Tačiau be jų egzistuoja daug subjektyvių veiksnių, apsunkinančių darbinės veiklos pradžią arba sugrįžimą į ją – ben-

dryjų kompetencijų bei socialinių įgūdžių trūkumas, priklausomybės, polinkis į deviantinį elgesį, nepakankamas informuotumas apie galimybes darbo rinkoje. Manome, jog esant palankioms sąlygoms šalies darbo rinkoje, šių kliūčių šalinimas bei prevencija pasitelkiant tiek darbo rinkos institucijų, tiek socialinių partnerių (pirmiausia nevyriausybinių sektoriaus) pastangas efektyviai prisidės prie didesnio jaunų šalies gyventojų ekonominio aktyvumo.

Gauta 2008 02 14

Priimta 2008 03 20

Literatūra

1. *Aktualūs socialinės politikos klausimai*. 2001. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
2. Arrow, K. 1972. "Some mathematical model of race in the labour market", in *Racial Discrimination in Economic Life*. Lexington, Mass.: Lexington Books.
3. Azizi, N.; Lasonen, J. 2006. *Education, training and the economy preparing young people for a changing labour market*. Jyväskylä: Institute for Educational Research, University of Jyväskylä.
4. Blanchflower, D. G.; Freeman, R. B. 2000. *Youth Employment and Joblessness in Advanced Countries*. Chicago: University of Chicago Press.
5. Clark, K. B.; Summers, L. H. 1982. "The Dynamics of Youth Unemployment", *The Youth Labor Market Problem: its Nature, Causes, and Consequences*. London, Chicago: University of Chicago Press.
6. Čiupailaitė, D.; Gečienė, I. 2006. *Ankstyvojo pasitraukimo iš švietimo sistemos prevencija*. Mokslinio tyrimo ataskaita. Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas.
7. Deakin, B. M. 1996. *The Youth Labour Market in Britain: The Role of Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. *Employment in Europe 2007*. 2007. European Communities. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
9. Freeman, R. B.; Medoff, J. L. 1982. "Why does the Rate of Youth Labor Force Activity Differ across Surveys?", in *The Youth Labor Market Problem: its Nature, Causes, and Consequences*. London, Chicago: University of Chicago Press.
10. *Gyventojai ir socialinė statistika*. Statistika (teminės lentelės). Statistikos departamento prie LR Vyriausybės elektroninis puslapis (prieiga per internetą www.stat.gov.lt).
11. Gruževskis, B.; Okunevičiūtė-Neverauskienė, L. 2003. „Jaunimo integracijos į darbo rinką problemos“, *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos* 6.
12. Hammer, T. (ed.). 2003. *Youth unemployment and social exclusion in Europe. A comparative study*. Bristol: Policy Press.
13. Hinrichs, K. 2002. "What can be Learned from Whom? Germany's Employment Problem in Comparative Perspective", *The European Journal of Social Sciences* 15:2.
14. Julkunen, I. 2002. *Being Young and Unemployed: Reactions and Actions in Northern Europe*. Swedish School of Social Science: University of Helsinki.
15. Kulmiz, L. 1999. *Die Geringere Entlohnung Weiblicher Arbeitnehmer, Lohndifferenzierung oder Lohndiskriminierung?* Universität Mainz: Shaker Verlag Aachen.
16. Matiušaitytė, R. 2001. *Darbo rinkos probleminės grupės ir jų padėties darbo rinkoje gerinimas*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, ekonomika. Kaunas.
17. Matiušaitytė, R. 2005. „Darbo rinkos segmentavimas 0147, Tiltai: humanitariniai ir socialiniai mokslai 2.
18. O'Higgins, N. 1997. *The Challenge of Youth Unemployment*. Strasbourg: International Labour Office.
19. O'Higgins, N. 2001. "The Characteristics of Youth Unemployment", *Youth Unemployment and Employment Policy: a Global Perspective*. Geneva: International Labour Office.
20. Okunevičiūtė-Neverauskienė, L.; Gruževskis, B.; Pocius, A.; Moskvina, J. 2007. *Jaunimo įsitvirtinimo Lietuvos darbo rinkoje galimybių tobulinimas (studija)*. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
21. Paulavičius, K. B.; Kocai, E. 2004. „Lietuvos jaunimo užimtumas ir nedarbo prevencija“, in *Jaunimo nedarbas: problemos ir sprendimo galimybės*. Vilnius: Arti dizainas.
22. Phelps, E. 1972. "The Statistical Theory of Racism and Sexism", *American Economic Review* 62.
23. Pocius, A.; Okunevičiūtė-Neverauskienė, L. 2001. „Jaunimo (bedarbių) konkurencijos darbo rinkoje galimybės“, *Filosofija. Sociologija* 4.

24. Schmid, H. 1996. "Ökonomik des Arbeitsmarktes", in *Arbeitsmarkttheorien* (2 überarb), eds. H. Schmid, Doris von Dossy, B. Braumann. Bern: Auflage.
25. *Statistinė informacija apie narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo paplitimą bei neteisėtą apyvartą Lietuvoje 2006 metais*. Narkotikų kontrolės departamento prie LR Vyriausybės elektroninis puslapis (prieiga per internetą [http://www.nkd.lt/files/statistika/Statistika_narkomanijos_paplitimas_2006\(2\).doc](http://www.nkd.lt/files/statistika/Statistika_narkomanijos_paplitimas_2006(2).doc)).
26. *Švietimas 2006*. 2007. Statistikos leidinys, Vilnius: Statistikos departamentas.
27. Valentinaitytė, M. 2001. „Darbo jėgos pokyčiai nuosmukio metu“, in *Ekonomika ir vadyba*. Kaunas: Technologija.
28. Warner Weil, S.; Wildemeersch, D.; Jansen, T. 2005. *Unemployed Youth and Social Exclusion in Europe. Learning for Inclusion?* Aldershot, UK: Ashgate.

LAIMA OKUNEVIČIŪTĖ NEVERAUSKIENĖ, JULIJA MOSKVINA

The problems of socially vulnerable youth integration into labour market

Summary

The situation of the young people (among them the situation of socially vulnerable youth as dropouts, young convicts without imprisonment and people who undergo treatment in rehabilitation centres for drug abusers) in the labour market and their obstacles seeking for employment are analysed. The analysis relies on the survey of the young people, which was performed in 2006–2007 under the EQUAL project “Lithuanian youth occupation development community”. The empirical study highlighted the main problems of the young people aged 14–29 who are willing to get employed and allowed to identify their needs on the way towards integration to the labour market.

Key words: socially vulnerable youth, integration into labour market, problems